ГЕОГРАФІЯ ДОВКІЛЛЯ ТА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В ТОПОНІМІЦІ М. КИЄВА

Шевченко Р.Ю.

Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління
вул. Митрополита Василя Липківського, 35, 03035, м. Київ
azimut90@ukr.net

Проаналізовано екотопонімічні дослідження м. Києва: у методології екологічного моніторингу великого міста відсутній інформаційно-пошуковий кластер порівняльного кореляційного аналізу відповідності еколого-географічної специфіки ландшафту території її найменуванню (топонімічної назви). Завдяки реалізації відповідної методики з високою імовірністю можна інтерпретувати систему природокористування, що визначала господарську систему місцевості та її патогенний вплив на довкілля; небезпечні фізико-географічні умови, які панували або періодично спостерігаються на визначеній території; палеоекологічні та палеогеографічні особливості трансформації гідрографічної мережі, її роль у системі водопостачання та каналізування забудованих територій, а також дренажування, зрошення й водовідведення на незабудованих міських ландшафтах; особливості розселення населення та інтенсивність урбанізації; рекреаційні та релаксаційні властивості природних зон, лісопаркових урочищ; особливості промислового, господарського та економічного розвитку міста; орографічні особливості підземних просторів; стану природного засмічення територій.

Запроваджені нова класифікаційна система екологічних топонімів: екогідроніми, екоороніми, екоурбоніми, реліктові та екоперцепційні топоніми, а також ранжування міських екотопонімів: містоутворюючі, периферійні передмісті, локальні та мікротопоніми. Алгоритм реалізації географічного опису екотопонімічного каркасу території м. Києва супроводжується різномасштабною картографічною документацією різної геохронології. Це рекогносцивальні абрис, еколого-топографічні плани, серії екологічних, природоохоронних карт, екологічні електронні та аналогові атласи, у тому числі екологічні геопортали. Апробована галсова система моніторингу та інтерпретації екотопонімів столиці України. Під час наукового дослідження вивчено нові екотопоніми м. Києва, ономастика яких засвідчує кореляцію довкілля та видів господарської життєдіяльності на території м. Києва: урочище Записоччя (місце видобутку піску із давніх часів), ріка Бобрівня (місце великої популяції бобрів суходолу дніпровських островів), острів Лопуховатий (ареал розповсюдження червонокнижних водяного та дібровного лопуха), урбоекотопоніми: Оаза, Берізка, Верби, Маслівка тощо. Здійснено ґрунтовний опис екотопонімічної структури м. Києва. Мікроекотопонімічні кластери території м. Києва, найменування яких зазначені в авторській карті еколого-топонімічного каркасу м. Києва, апробовуються в системі ретроекологічного моніторингу природокористування м. Києва, трансформації ландшафтів, дослідження історії екологічних катастроф, організації екологічного туризму та рекреації. Отримані результати впроваджено в освітній процес підготовки екологів вищої кваліфікації. *Ключові слова:* топоніміка, географія топонімічної структури м. Києва, екотопонімічний кластер, класифікація топонімічної системи, топонімічна кореляція.

Geography of environment and nature management in toponymy of Kyiv. Shevchenko R.

Ecotoponymic researches of Kyiv are analyzed: in the methodology of ecological monitoring of a big city there is no information retrieval cluster of comparative correlation analysis of conformity of ecological and geographical specifics of the landscape of the territory to its name (toponymic name). Due to the implementation of the relevant methodology with a high probability it is possible to interpret the system of nature management, which determined the economic system of the area and its pathogenic impact on the environment; dangerous physical and geographical conditions that prevailed or are periodically observed in a certain area; paleoecological and paleogeographic features of the transformation of the hydrographic network, its role in the system of water supply and sewerage of built-up areas, as well as drainage, irrigation and drainage in undeveloped urban landscapes; features of population settlement and intensity of urbanization; recreational and relaxation properties of natural areas, forest parks; features of industrial, economic and economic development of the city; orographic features of underground spaces; state of natural littering of territories.

A new classification system of ecological toponyms has been introduced: ecohydronyms, ecooronyms, ecoourbonyms, relict and ecoperception toponyms, as well as the ranking of urban ecotoponyms: city-forming, peripheral suburbs, local and microtoponyms. The algorithm of realization of the geographical description of the ecotoponymic framework of the territory of Kyiv is accompanied by various-scale cartographic documentation of different geochronology. These are reconnaissance outlines, ecological topographic plans, series of ecological, nature protection maps, ecological electronic and analog atlases, including ecological geoportals. The tack system of monitoring and interpretation of ecotoponyms of the capital of Ukraine is tested. During the scientific research new ecotoponyms of Kyiv were studied, the onomastics of which testifies to the correlation of environment and types of economic activity on the territory of Kyiv: Zapisochcha tract (place of sand extraction since ancient times), Bobrivna river (distribution area of Red Book water and oak burdock), urbоекотопonyms: Oasis, Berizka, Verby, Maslivka, etc. A thorough description of the ecotoponymic structure of Kyiv has been made. Microecotoponymic clusters of the territory of Kyiv, the names of which are indicated in the author's map of the ecological and toponymic framework of Kyiv, are tested in the system of retroecological monitoring of nature use in Kyiv, landscape transformation, study of the history of ecological catastrophes, organization of ecological tourism and ecological tourism. The obtained results are introduced into the educational process of training highly qualified ecologists. *Key words:* toponymy, geography of toponymic structure of Kyiv, ecotoponymic cluster, classification of toponymic system, toponymic correlation.

Постановка проблеми. Географічне середовище проживання у системі природно-територіального комплексу великого міста пов'язане з місцевими назвами, які, своєю чергою, мають різний генезис походження. Домінуючими чинниками назвоутворення постають особливості навколишнього середовища, його стан у різні сезонні періоди, екстремальні та аномальні природні явища, наявність природних ресурсів та копалин, які забезпечують сталий розвиток території або загрожують безпеці життєдіяльності людей, які мешкають на ній.

У системі наук про Землю сформувалася навчальна та науково-прикладна дисципліна, що отримала назву *топоніміка*. Вона досліджує походження назв на основі кореляції між середовищем перебування людини, територіальної громади, суспільства та ендемічно-екзогенними чинниками, що змінюють географічні особливості природокористування, урбанізації, ресурсокористування та іншими видами господарської та економічної діяльності, наприклад організація системи еколого-туристичного та природоохоронно-екскурсійного природокористування.

Постає наукова проблема вивчення трансформації територіальних особливостей навколишнього природного та техногенного середовища, систем промислового та рекреаційного природокористування, які відображаються у топонімічних назвах на території м. Києва, що склалися історично, топографічного та географічно.

Актуальність дослідження. Топонімічна структура території м. Києва чітко поділяє ландшафтний каркас столиці на три кластери: трансформовані природні урочища під впливом урбанізації, природо-заповідні біогеоценози та ландшафтозмінені екосистеми внаслідок реалізації проєктів ландшафто-географічного дизайну ревіталізації промислових зон та новозбудованих житлових масивів.

Еколого-географічний моніторинг м. Києва вміщує практично усі напрями реалізації класичного екологічного спостереження за довкіллям: геодезичний та картографічний інструментарій, фізико-хімічні польові та камеральні лабораторні дослідження, аерокосмічне зондування засобами БПЛА, кореляційний аналіз статистичних даних, які моделюються у середовищі ГІС.

Для підтвердження авторської наукової гіпотези *еколого-природоохоронної кореляції стану довкілля* необхідно довести зв'язок якісних та кількісних показників природного середовища з місцевими топонімами та підтвердити припущення про походження відповідних назв з явищами та процесами трансформації природного ландшафту в системі природокористування м. Києва. Для цього необхідно запровадити у методологію моніторингу довкілля м. Києва теоретичні основи еколого-топонімічного вишукування.

Зв'язок авторського доробку з важливими науковими та практичними завданнями. Географічне дослідження еколого-топонімічної структури

м. Києва як лекційна тема включена до програм та си́лабусів навчальних дисциплін підготовки магістрів та докторів філософії зі спеціальності 101 «Екологія»: «Екологічний моніторинг та засоби контролю» та «Методологія екологічного моніторингу».

Як новітній та актуальний напрям дослідження екологічної географії м. Києва доробок знайшов своє упровадження та апробацію у програмах еколого-туристичних маршрутів природними та антропогенними ландшафтами м. Києва у діяльності гуртка «Києвознавець» загального закладу середньої освіти № 210 Оболонського району м. Києва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Географічна топоніміка, її методичні прийоми та методологічні концепції розроблялися вітчизняними та зарубіжними вченими: О.Є. Афанасьєвим (напрями топонімічних досліджень міст України) [2], Л.А. Пономаренко (дослідження дромоніміки та топонімічних назв м. Києва) [7], істориками-топонімістами О. Толочком [9], О. Різником [8]. Особливою є праця А.І. Железного (уперше означена наукова етимологія більшості древніх київських топонімів та гідронімів на основі тюркської лексики) [5]. Відповідні наукові дослідження подають історичний зріз походження київських топонімів від найдавніших часів до сьогодення.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Екологічний, еколого-географічний (гідрологічний, метеоролого-кліматичний, геологічний, геоморфологічний), природо- та ресурсокористувальницький аспекти виникнення топонімічних назв м. Києва з метою уточнення даних результатів моніторингу трансформації довкілля-простору не досліджено. Відповідно, результати екологічного моніторингу м. Києва є не повними в контексті вивчення змін довкілля під впливом антропогенного середовища та господарської діяльності як патогенних ризик-факторів трансформації екосистеми міста, що мають рівнозначний вплив.

Новизна. Топонімічна інтерпретація територіальних особливостей урочищ, природних масивів, промислових територій та урбосистем розширює можливості вивчення історії екологічних катастроф, законсервованих стародавніх та нещодавніх ресурсних виробіток, локальності та унікальності природних явищ, якості та кількості флори та фауни палеогеографічних полігонів, небезпечних процесів, формулювання та здійснення запобіжних підходів у системі безпеки життєдіяльності місцевої громади та розроблення програм захисту довкілля та простору м. Києва.

Методологічне або загальнонаукове значення. Географічна екотопоніміка м. Києва є складовою частиною нової екологічної та природоохоронної методології — *екологічного киевознавства*, що сформувалася на базі теорій та концепцій екологічного краєзнавства, які сформульовані професорами В.І. Шелегедою [10] та Б.І. Вихристенком [3].

Географія екотопонімів м. Києва дає змогу вивчити латентні ареали палео- та ретро-природокористування, надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру, що траплялися у минулому, особливості екосистем стародавніх часів на сучасній території м. Києва, що охоплює значні урочища колишніх повітів та губерній, площі яких свого часу мали різноманітне еколого-господарське призначення.

Вивчення топонімічної структури м. Києва відображає нові аспекти та особливості системи природокористування, уточнює межі природних та техногенних ареалів, водних басейнів, лісових масивів, загальної географії ойкумени міста.

Виклад основного матеріалу. Стан навколишнього природного середовища, особливості довкілля, екосистем, які змінюються в часі під впливом дії систем природокористування, відображаються у топонімічній системі.

Еколого-природоохоронна топоніміка м. Києва – це новий напрям сучасного екологічного моніторингу мегаполісу. Він дає змогу вивчити трансформацію геосфери, яка хронологічно змінюється під впливом антропогенних, природно-антропогенних та промислово-техногенних чинників під час оцінки впливу на довкілля урбанізованих територій.

Локальні назви територій виникли одночасно з розширенням ареалу економіко-господарської діяльності первісних людей. Вони стали звертати увагу на природні ексклюзиви та особливості навколишнього середовища: небезпечні природні явища та аномалії, родючість або неродючість ґрунтового покриву, особливості рекреації та релаксації під час облаштування населених пунктів, назви яких ототожнювалися з природним середовищем та особливостями господарювання, ресурсокористування та природокористування.

Характерні особливості довкілля та природокористування у топоніміці м. Києва відображають картографічні джерела, в яких задокументовано відповідні локальні назви ексклюзивних територій міста від найдавніших часів до сьогодення.

Для з'ясування кореляційного зв'язку між ономастикою топонімічних назв міста та особливостями навколишнього природного середовища, її зміни під впливом господарської діяльності територіальної громади м. Києва розв'язане наукове завдання складання класифікаційної схеми міської топонімії.

Загальна еколого-топонімічна мережа м. Києва складається з таких взаємопов'язаних компонентів:

– *екогідроніми* (екологічні гідро(логічні)графічні іменування) – це назви малих річок, заток, островів, озер, боліт, місцин, де сформувалися поселення, тобто стали містоутворюючими чинниками). Вони поділяються на *зниклі екогідроніми*, але представлені у топоніміці міста (наприклад, р. Почайна, що дала назву цілому промисловому масиву на півночі міста, станції метрополітену, установам та закладам сфери обслуговування) і з часом трансформувалися

у *хроноекогідроніми*. Хроноекогідроніми є первинними топонімічними кластерами, від яких походить назва житлових масивів, торговельних центрів, еколого-туристичних маршрутів. Екогідроніми, назва яких походить від найближчого техногенного об'єкта міської інфраструктури, це – *техноекогідроніми*. Як приклад можна зазначити острів Передмостний на р. Десенка-Чорторий, що знаходиться між двома мостовими переправами: Північною та Почайнинською та *техноекогідронім* *Притика* (сучасна Гавань, колишнє гирло р. Почайної, де «притикали» – причалювали торговельні кораблі). Техноекогідронімами є практично всі намівні озера Позняків та Осокорків: Гарячка, Прірва, Вірлиця. *Туристичні екогідроніми* мають генезис назви від найближчих релігійно-паломницьких, еколого-рекреаційних маршрутних стежок, що зазвичай виникли під впливом «народних» переказів та пересічних найменувань. Вони застосовуються в еколого-екскурсійній та подорожувальній діяльності у м. Києві;

– *екоороніми* (екологічні орографічні іменування) – це назви рельєфоутворюючих об'єктів: гір, пагорбів, висот, долин, ярів, походження яких пов'язані з унікальними природними особливостями території або життєдіяльністю на них населення;

– *екобіогеоніми* (еколого-біолого-географічні найменування) – це назви природних урочищ, біогеоценозів, пам'яток природно-заповідного фонду, походження яких тісно пов'язане з трансформацією навколишнього природного середовища під впливом антропогенної діяльності людини або надзвичайних ситуацій природного характеру;

– *екоурбоніми* (екологічні урбаністичні найменування) – це назви житлових масивів та комплексів, промислових зон, великих інфраструктурних антропогенних об'єктів, генезис ономастики яких пов'язаний із довкіллям, природо- та ресурсокористуванням або іншою економічною діяльністю людини;

– *реліктові екотопоніми* («реліктові» – це зниклі), зникаючі або останцеві (ретро-) назви місцевості, пов'язані з особливостями довкілля;

– *перцепційні (народні) екотопоніми* – найменування місцин територіальною громадою в асоціативній уяві з явищами, краями, подіями та іншими знаннями про навколишній світ.

Необхідно зазначити, що екотопоніми м. Києва мають різний геопросторовий генезис виникнення: *глобальний* (метеорологічні та кліматичні явища, геологічні процеси, фізико-географічні зони), *регіональний* (басейни великих річок, р. Дніпро), *місцевий* (Київські висоти) та *локальний* (урочища, яри, мікротопоніми).

Проаналізуємо особливості географічного положення унікальних та ексклюзивних екотопонімів на сучасній карті м. Києва. *Еколого-природоохоронний аудит екотопонімів* здійснюватиме методом моніторингового масштабування від загальноміського рівня до місцевого (локального) значення екотопо-

німічної назви. Для реалізації відповідного наукового завдання використаємо картографічне видання «Мапа Києва. Найдетальніша карта Києва масштабом 1 см. – 150 м. Всі будинки і вулиці на карті Києва» [6] та картографічний сервіс Інтернету (геопортал) Wikimapia [4]. Дослідження проводимо *методом географо-картографічного галсування* (аналіз місцевості із заходу на схід, за ходом та проти ходу годинникової стрілки, паралельними маршрутами).

На північному заході м. Києва у лісовій курортній зоні розташовується екотопонім *Пуща-Водиця*, у складі якого – мікроекотопонім *Пуща-Озерна*. Походження відповідної назви (ономастика) має генезис «пуща», що у перекладі означає «реліктовий ліс» та назви двох водних об'єктів: «Водиці» – це *р. Котурка* та «Озерна» – проточного ставка «*Сапсайв Став*» нар. *Горенка*. Ці двірочки є лівими притоками *р. Ірпінь*, яка впадає у Київське море *р. Дніпро* на північ від м. Києва. На території *Пущі-Водиці* ідентифіковано такі мікротопоніми: екогідронім *озеро Карачун* (у перекладі з давньослов'янської це означає «надзвичайно холодна вода»); екооронім *урочище Крутий Переїзд*, що знаходиться на південному краї правого берега *Сапсайв Стану*, назва якого повністю відповідає ондуляціям (хвилястості) рельєфу місцевості.

На території Подільського району знаходиться *екоурбонім Виноградар*. Його назва походить від виноробства, що практикувалося у цій місцевості в XIX – поч. XX ст. і має ретроспективне значення у генезисі ономастики великого житлового масиву на північному заході м. Києва. У *топоареалі* (локальній місцевості, що обмежена, зазвичай, вулицями) *Виноградаря* знаходиться *мікроекогідронім* – *Голубе озеро*. Поряд із *Виноградарем*, на захід, розташовується *екогідронім Синє озеро*. У літні спекотні ясні дні вода є надзвичайно блакитною, відбивається синій колір неба.

Екобіогеонім Вітряні Гори обмежується вулицями *Світлицького*, *Осиповського*, *Галицькою*, *Червонопільською* та проспектом *Свободи*. На південний схід від *Вітряних Гір* розміщується *екобіогеонім Западінка*, який межує з *екооронімом Гора Липинка*, назва якої походить від липового гаю.

Водно-озерний край *Оболонь*, сформований гідрографічною мережею *екогідротопоніму Почайна* («*Почайна*» у перекладі з давньослов'янської означає «чаша з поживною священною вологою»), поступово перетворюється на туристичний релігійно-паломницький екогідронім. Складовими частинами топоніміки даної місцевості є озера *Вербне*, *Біле*, *Вовкувате*.

На правому березі *Дніпра-Славутича*, на *Оболоні*, у 2000–2010-х роках збудовані елітні житлові масиви, які отримали назви «*Оболонські Липки*» (уздовж затоки *Оболонь* – вул. *Оболонська набережна*) та «*Оаза*» (біля *Північного мосту*).

Топонім *села Троєщина* має низку таких топонімічних ексклюзивів: *Кривуццани*, *Гутовці*, *Копильцани*, *ур. Старе село*, *Кучанський*.

Дніпровська долина представлена ареалом РЛП «*Дніпровські острови*», де ідентифікуються екогідроніми: *острів Лопуховатий*, *річка Бобровня*, *острів Псів*, *Затока*. Виділяються техноекотопоніми *острів Міжмостний*, *ур. Записоччя*, *ур. Городище*, *ур. Старе Село*. На схід від житлового масиву *Вигурівщина-Троєщина* у заплаві каскаду озер на картах відображені *ур. Довгий лан* (широкі степові лани), *ур. Діброва*, *оз. Алмазне* (назва пов'язана з підприємством оборонної індустрії, що планувалося розташувати на цій місцевості; нині поряд з озером знаходиться Державний банкотно-монетний двір НБУ). За озером *Алмазним* є загадкове *озеро-болото Ковпун* (існує легенда, ідентична до міфу про град *Кітяж*). На північ від *Лісового масиву* – *ур. Сухі Гори* з ондуляційними перепадами висот із піску.

У *Святошинському районі*, між *Новобіличами* та *Берківцем*, є пустир авіапідприємства ім. *О.К. Антонова*. Це природне *урочище Дударів Сінокіс*. Тут багато років тому на великому степовому лані косили трави. Неповдалік, на захід, окрема частина житлового масиву *Новобілич* має назву *Сахалін* (пов'язана з тим, що це найвіддаленіше передмістя м. Києва). Це уявна (перцепційна) народна назва, її ономастика відповідає острову *Сахалін* як віддаленого краю колишнього СРСР. Ураховуючи те, що масив збудований у 70–80-х роках XX ст., то й назва була визначена відповідно до епохи та географічного уявлення киян радянського періоду.

Аналогічна народна мікротопоніміка зустрічалася у 1960-х роках у *Воскресенському* житловому масиві (*Воскресенська* або *Губернаторська слобідка*). Частина населення становили представники інших соціалістичних країн. Були квартали під назвами *В'єтнам*, *Камбоджа*, *Куба*.

На схід від *Дударового Сінокосу* знаходиться топонім *Нивки*, парк *Дубки*, що засвідчує наявність лісостепової фізико-географічної зони, в якій розташована столиця України. Інша назва *урочища* – *Вовча гора*.

Урочище Реп'яхів Яр локалізована на *Кирилівських висотах* неподалік *Бабиного Яру*, що топографічно об'єднано у *парк Кирилівський Гай*.

Південна частина *Лісового масиву* має назву *Водопарк*. Походження назви є антропогенним. *Водопарк* – це велике водне сховище резервуарів питної води, що були збудовані у тоталітарні часи на випадок ядерної війни. Власне, вважається, що *Водопарком* планувалося назвати парк атракціонів на *острові Передмостова Слобода* (сучасний *Гідропарк*). Але з часом назви змінили місцями топографічно та картографічно.

На заході м. Києва, неподалік *Кільцевої дороги*, між топонімами *селище Жовтнєве* та *Святошин* розташовані два природних екотопоніми: *урочища Скарбовий Ліс* та *Калиновий Ліс*, які об'єднані у *парк «Урочище совки»* (тут орнітологи спостерігають за гніздуванням сов-сіпук у міській зоні).

Між Відрадним масивом та Нивками знаходиться *урочище Грушки* з однойменною станцією промислової гілки київської кільцевої залізниці. Назва походить від грушевого саду, що був тут розміщений меценатом В.А. Караваєвим у дореволюційні часи ХХ ст.

Сучасна центральна частина Києва у часи раннього середньовіччя мала такі зниклі топонімічні екологічні назви: *Перевісище* – сучасний Хрещатик (місце, де відловлювали птахів), *Євсейкова долина*, або *Піски*, – сучасна Європейська площа. Пагорб над Євсейковою Долиною має назву *Бегічевська гора*. На ній знаходиться Міжнародний центр культури і мистецтв Федерації профспілок України. Між Хрещатиком та схилами Володимирської гірки знаходиться сакральний топонім *урочище Палестина*.

Топонім *Печерськ* (від розгалуженої мережі печер, що пронизують усе геологічне середовище верхнього міста). *Липки* – паркова та садова зона Києва у часи Янчина монастиря часів Руси-України та дореволюційного Києва поч. ХХ ст.

На лівобережжі Дніпра м. Києва вздовж Броварського проспекту розкинулася *Вовча гора*, або гора Нестерова, про що свідчить відповідний наріжний пам'ятний знак-камінь на верхньому схилі пагорбу. Власне, Київ є містом пагорбів та «лісих» гір. Їх налічується понад двадцять.

У долині меліоративного каналу р. Дарниця знаходяться екогідроніми *озера Берізка (Веселка), Рибне, Млинок, Ялинка*, які відповідають промислового призначенню окремої місцевості столиці України. Поряд знаходяться промислова зона та однойменне *урочище Ліски*.

У лісовій зоні на південному сході вулиці Бориспільська, що у Дарницькому районі столиці, знаходиться мікротопонім *ур. Веселий Бугор*. Цей пагорб – топографічний доміант місцевості.

Найвідомішим урбоєкотопонімом є *Солом'янка*, що поділяється на *Верхню Солом'янку* та *Нижню Солом'янку* (назва походить від солом'яних дахів козацьких поселень-слобідок цієї частини міста у XVIII–XIX ст.). Розділяє топоніми гідроекотопонім *річка Мокра*, що є притокою р. *Либідь*. У поймі р. *Либідь* знаходиться реліктовий екотопонім *ур. Звіринець* (місце полювання князів часів Руси-України), що збереглося до наших часів.

Південно-східна частина м. Києва надзвичайно багата екотопонімами: *Осокорки, Березняки, Позняки, озера Прірва, Лебедине, Качине, Заплавне, Сонячне*.

Південна частина Києва представлена топонімами: *острів Жуків, Конча-Озерна, Карпати*, які знаходяться у природоохоронній зоні НПП «Голосіївський».

Окрім великих екотопонімів, у м. Києві зустрічаються мікротопонімічні екологічні найменування. Вони є маловідомими, але досить змістовні в ономастиці генезису найменування. Визначимо відповідність екотопонімів із погляду їхньої екогенетичності.

Екогідронім *затока Верблюд*, на північ від Оболоні, має назву, що ідентифікується внаслідок інтерпретації її геоіконіки картографічного та аерокосмічного зображення, а саме дві затоки мають вигляд горбів верблюда. Назва присутня на картах із середини 90-х років ХХ ст. На північ від цього урочища знаходяться екотопоніми: *ур. Дубище (Дубовий гай), озеро Лукове, ур. Калиной Ріг*.

Господарське значення має мікротопонім *Копильцани* у с. Троєщина (Деснянський район м. Києва), а також суміжні до нього: *оз. Гнилуша, ур. Вербняки, ур. В'язки, ур. Городище*.

Між вул. Братиславською та лісовим парком знаходиться *ур. Куликове* (місце гніздування куликів, ще 50–70 років тому тут були цілі пташині базари гніздування).

Між ставками на р. *Нивка* (інша назва – *Борицагівка*, або *Желань*), що є притокою р. Ірпінь дніпровського басейну, на перетині проспекту Перемоги (Брест-Литовського) та вул. Живописної розкинулося *урочище П'ята Просіка*. Назва походить від княжого лісу, що тут гаманів у часи Руси-України. На захід від масиву *Сахалін у Новобіличах* знаходиться *ур. Орлиха*.

На захід від вул. академіка А.М. Туполева (Нивки) на картах ідентифікується *ур. Веселий Майдан*. Уздовж вул. Тираспольській на *Сирці* (назва житлового масиву походить від р. Сирець, що в перекладі зі старослов'янської означає «мокра вода») знаходиться його правий приток *струмок Брід*.

Слов'янське походження мають київські гори-останці: *Юрковиця, Кияниця, Скавика*. Вони височіють на *ур. Поділ* (низка долинна частина) та *ур. Плоське* (заплавна понижена частина суходолу у долині р. Дніпро). На південь від них знаходяться урбоніми: *Гончарі, Дігтярі, Кожум'яки, Киселівка*, які об'єднані у *ландшафтний парк «Пейзажна алея»*.

Північніше Микільської Слобідки, на лівому березі р. Дніпро, є екогідроніми *озера Радунка, Малинівка*. На схід від *селища Радистів* знаходиться *ур. Лосине озеро*.

Антропологічне походження мають урбопоселення *Борицагівок* із такою топонімією: *Південна, Братська, Софіївська, Микільська, Петропавлівська* (разом із *ур. Вумовський ліс*) та *Михайлівська*. У складі *Михайлівської Борицагівки* – мікротопоніми *Верби, Макаюди, Чевалаки, Долина, Гайок*.

Неподалік Центрального залізничного вокзалу знаходяться урботопоніми *Залізнична* та *Солдатська Колонії*. Назви пов'язані з воєнно-промисловим комплексом Києва часів Російської імперії. Уздовж депо станції «Київ-Пасажирський» розміщений урботопонім *Кадетський гай*.

Топонім *Жуляни* має такі екотопоніми: *Білий хутір, Козлівщина, Забара, П'ятихатки, Хутір*.

У межах *Либідської* площі знаходиться екогідронім *озеро Глинка*, яке було центром кар'єрного видобування глини у м. Києві. Видубицька частина

Рис. 1. Карта еколого-топонімічної класифікації території м. Києва

м. Києва має сільськогосподарський топонімічний генезис: *Верхня та Нижня Теличка*. Південніше гирла р. Либідь знаходиться урботопонім *П'ятихатки*.

Макротопонім *Осокорки* складається з таких еко-мікротопонімів: *Масловка, Підлипка, Завальна*.

Басейн р. Дніпро в районі Києва (північний б'єф Канівського водосховища) має екогідронімію островів та заток: *Великий, Малий, Галерний, Собаче Гирло, Притика, півострів Лісовий, оз. Золоче*.

Плавні позняківських озер мають таку екооронімію: *ур. Березівка* (на схід від оз. *Тягле*), *ур. В'язки* (на південь від оз. *Тягле*), оз. *Заплавне (Бортниці)*. На межі м. Києва та Київської області, південніше *ур. В'язки*, знаходяться озера *Коров'яче та Піщане*.

Житловий масив *Бортниці* включає екотопоніми: *Гора, Борова, Вигін, Став, Мостова, Слобода, Березняки та Угольня*.

Антропогенне походження має топонім *Наукове*, що за Теремками у Голосіївському районі столиці. Неподалік розташований макротопонім *Пирогів*, у складі якого екотопоніми фізико-географічних зон України: *Середня Наддніпрянина, Полтавщина, Полісся, Карпати (ур. Солов'їна гора), Слобожанщина*, а також антропоніми: *Гончарівська гора, Соколова гора, Ярвці*.

У виданні «Атлас м. Києва до кожного будинку» (НВП «Картографія», 2007 р.) [1], також можна ідентифікувати мікротопоніми *Пирогів: Жабокруківка, Ковтунівщина, р. Коник, ур. Бичок, ур. Острів жуків*.

Топонім *Віта-Литовська* має у своєму складі такі екомікротопоніми: *Сосни, Броди, Деркачі*. Уздовж Дніпровського шосе знаходиться туристичний релігійно-паломницький екотопонім *урочище Церківщина – Хутір Вільний*. До відповідних топо-

німів можна віднести мікротопоніми *Печерська: Спаський яр, Лаврський яр, «Співоче поле», «Саперне поле»*. На Печерську є мікротопоніми, відомі з часів Руси-України: *ур. Наводницька Балка, Неводичі (Наводницький ландшафтний парк)*.

Географія екотопоніміки м. Києва представлена в укладеній картографічній моделі аудиту еколого-топонімічних систем території м. Києва (рис. 1).

Головні висновки. Завдяки еколого-топонімічному дослідженню географії довкілля та природо-користування м. Києва були отримані такі наукові результати:

– *Уперше:* визначено кластери еколого-топонімічної мережі м. Києва; запроваджено наукову дефініцію топонімічного екомоніторингу; вивчено загальноміські та мікротопонімічні одиниці території м. Києва; здійснено еколого-природоохоронне та еколого-географічне обґрунтування кластерів еколого-топонімічної мережі міста; укладено карту еколого-топонімічного каркасу столиці України.

– *Удосконалено:* термінологічний апарат екотопоніміки; систему еколого-географічної інтерпретації місцевих назв; принципи походження назв міських просторів.

– *Отримала подальший розвиток:* теорія та практика еколого-географічного дослідження м. Києва в контексті поповнення серії карт прикладного еколого-географічного змісту.

Перспективи використання результатів дослідження. Укладена картографічна модель апробується в системі еколого-географічного туризмознавства та прикладного екскурсознавства з подальшою трансформацією цифрової карти у динамічну інтерактивну модель туристичного геопорталу м. Києва.

Література

1. Атлас м. Києва до кожного будинку. Київ. 2007. 100 с.
2. Афанасьев О.С. Напрями топонімічних досліджень міст України. *Національне картографування: стан, проблеми та перспективи*. 2005. Вип. 2. С. 42–48.
3. Вихристенко Б.І. Сучасний стан і завдання розвитку туристичної галузі України. *Туристично-краєзнавчі дослідження*. 1998. Вип. I. Ч. I. С. 11–18.
4. Геопортал Wikimapia (м. Київ). URL: <http://wikimapia.org/#lang=en&lat=50.433300&lon=30.516700&z=12&m=w>.
5. Железний Л.И. Забытая история Киева. Киев, 2011. 134 с.
6. Мапа Києва. Найдетальніша карта Києва масштабу 1 см. – 150 м. Всі будинки і вулиці на карті Києва. Київ, 2010. 89 с.
7. Пономаренко Л. Географические, топографические и другие официальные описания г. Киева второй половины XVIII – начала XIX в. *Киев в фондах Центральной научной библиотеки АН УССР*. Киев, 1984. С. 62–83.
8. Пономаренко Л., Різник О. Київ. Короткий топонімічний довідник. Довідкове видання. Київ, 2003. 124 с.
9. Толочко О. Яка гора в домонгольський період називалася Щекавицею? (Замітки з історичної топографії домонгольського Києва). *Київська старовина*. Київ, 1997. № 5. С. 152–167.
10. Шелегеда В.І. Навчальна програма «Екологічне краєзнавство» (Основний рівень, три роки навчання). Схвалено для використання в позашкільних навчальних закладах» (прот. засідання Наук.-метод. комісії з позашкільної освіти від 25.05.2018 р., Лист ІМЗО від 06.06.2018 № 22.1/12-Г-306).